

ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ

ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΒΟΡΕΑ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΡΟΥ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕλληνικής Φιλοσοφίας

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ: "ΠΥΡΣΟΥ,, Α. Ε.
1940

Ε.γ.δ της κ.π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΤΑ EMIL BRUNNER

νπδ

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ

Καθηγητού του Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν

Τὸ ἀνθρωπολογικὸν πρόβλημα εἶναι ἀναμφιβόλως, ώς ὑπέδειξε μᾶλιστα ὁ Max Scheler, τὸ κεντρικὸν τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος πρόβλημα, πρὸς δὲ τυγχάνει συναφής ἢ συνέχουσα τὸν σύγχρονον ἀνθρωπον βαθεῖα ἀγωνία, δπως μάθῃ τίς εἶναι, πόθεν ἔρχεται, ποῦ πορεύεται καὶ τίς ὁ προορισμὸς αὐτοῦ· καταφανῆς δὲ εἶναι καὶ ἡ προσπάθεια πρὸς δημιουργίαν νέας φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης (ἀνθρωπολογίας) ἔρευνώσης τὸν ὅλον ἀνθρωπον ἐν τε τῇ πολυμερείᾳ καὶ τῇ ἐνότητι αὐτοῦ. Καίτοι δὲ εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο ἔκπαλαι στρέφει τὴν προσοχὴν αὐτῆς, ώς εἶναι εὔδηλον, πρὸ παντὸς ἢ Θεολογία, ἐν τούτοις ἢ νεωτέρᾳ θεολογικῇ γραμματείᾳ ἐστερεῖτο συστήματος χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο κενὸν ἀνέλαβε νὰ πληρώσῃ διὰ τῆς προσφάτου μνημειώδους μονογραφίας αὐτοῦ *Der Mensch im Widerspruch* (Berlin, 1937, σελ. XV + 572) ὁ Emil Brunner⁽¹⁾, καθηγητὴς τῆς συστηματικῆς θεολογίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ζυρίχης, ἀναγνωριζόμενος ώς εἰς τῶν μεγίστων θεολόγων τῆς ἐποχῆς ἡμῶν. Οἱ ἀνὴρ οὗτος συνδυάζων μετὰ τῆς ἀρτιωτάτης θεολογικῆς καὶ ἐγκυκλοπαιδικῆς συγκροτήσεως καὶ θεοσέβειαν καὶ φιλοσοφικὴν ἐμβρίθειαν βαθεῖαν καὶ χειραφετούμενος κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως οὐ μόνον τῶν ἀρχηγῶν τῆς διαλεκτικῆς θεολογίας (Barth καὶ Gogarten), εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς δποίας ἀνῆκε μέχρι τοῦ 1935, ἀλλ᾽ ἐν μέρει καὶ αὐτῶν τῶν ἀρχηγῶν τῆς μεταρρυθμίσεως, ἔξελίσσεται σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι εἰς σπουδαῖον χριστιανὸν φιλόσοφον φιλοδοξοῦντα νὰ ἀναπτύξῃ καὶ προαγάγῃ τὰ ἐν τῇ Μεταρρυθμίσει ὑπάρχοντα ζώπυρα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐλευθέρως ὑπὸ αὐτοῦ νοούμενης Ἀγ. Γραφῆς. Αἱ τάσεις δ' αὗται εἶναι ἐμφανεῖς καὶ ἐν τῷ μνημονευθέντι καὶ ζωηρῶς σήμερον ἐν τοῖς φιλοσοφικοῖς τε καὶ θεολογικοῖς κύκλοις συζητούμενῷ συστήματι χρι-

(1) "Ορα ἡμετέραν πραγματείαν «Ο E. Brunner καὶ ἡ θεολογία αὐτοῦ» ἐν 'Επετηρίδι Θεολογικῆς Σχολῆς του Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν 1937—88.

στιανικής ἀνθρωπολογίας, τὰς κυρίας γραμμὰς τοῦ δποίου προτιθέμεθα νὰ παράσχωμεν ἔφεξῆς.

Τὸ ἀνθρωπολογικὸν πρόβλημα, δπού συναντῶνται καὶ συγκρούονται τὸ περιπαθὲς διαφέρον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ θεῖον κήρυγμα τῆς Βίβλου, εἶναι κατὰ τὸν Brunner ἴδιαζούσης σπουδαιότητος, καὶ οὐδὲν ἡ Ἰδέα, ἢν ἔχει δ ἀγνθρωπός περὶ ἑαυτοῦ, ἀσκεῖ ἀνυπολόγιστον ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν βίον αὐτοῦ καὶ, δπως διδάσκει ἡ Ἰστορία, ἀποβαίνει δ ὁμοιιστὴς τῆς ζωῆς καθόλου. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἔκ τε τῆς καὶ οὐδὲν ἡμέραν πειρας καὶ ἔκ τῆς ἐπιδράσεως, ἢν ἡσκησαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους αἱ περὶ ἀνθρώπου Ἰδέαι τοῦ Darwin καὶ τοῦ Marx, τοῦ Nietzsche καὶ τοῦ Freud. Ἡ μῆπως δὲν ἀποτελοῦσιν αἱ πράξεις ἡμῶν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα, πῶς νοοῦμεν ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὴν ζωὴν;

Ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ προβλήματος τούτου, περὶ δ ἀσχολεῖται ἀπὸ δεκαεπταετίας, ἐδέχθη δ Brunner, κατὰ τὴν Ἰδίαν αὐτοῦ ὅμολογίαν, πρὸ παντὸς ἄλλου τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Λουθῆρου καὶ τοῦ Καλβίνου, ἔπειτα δὲ καὶ τοῦ Kierkegaard καὶ τοῦ Ebner καὶ τοῦ Gogarten καὶ τοῦ Buber, ἐπηρεάσθη δὲ καὶ ὑπὸ τῶν πορισμάτων τῆς τε βιβλικῆς κριτικῆς καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν (VIII—IX).

Κατὸ αὐτὸν μόνον ἡ ὅρθῶς νοούμενη χριστιανικὴ περὶ ἀνθρώπου διδασκαλία, ἥτις οὐδεμίαν ἔχει συγγένειαν οὔτε κατὰ τὴν καταγωγὴν οὔτε κατὰ τὸ περιεχόμενον πρὸς τὸν φιλοσοφικούρησκευτικὸν ἀνθρωπισμὸν τῆς ἀρχαιότητος, παρὰ τὴν φαινομενικὴν ὅμοιότητα, διαφωτίζει ἐπαρκῶς τὸ πρόβλημα τοῦτο. Τὸ πρῶτον δ' ὅπερ δύναται τις νὰ εἴπῃ περὶ τῆς διδασκαλίας ταύτης εἶναι, δτὶ δὲν εἶναι θεωρία τις ἥ φιλοσοφούμενον, ἀλλὰ μαρτυρία τῆς πίστεως. Ἐτερον γνώρισμα τῆς χριστιανικῆς περὶ ἀνθρώπου διδασκαλίας εἶναι δτὶ ὃς οὐσίαν (καὶ οὐχὶ ὃς κατηγόρημα) τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἐκδέχεται τὴν εὐθύνην (Verantwortung), ἥν αἰσθάνονται καὶ αὐτοὶ οἱ θεωρητικῶν ἀρνούμενοι αὐτὴν καὶ ἐν ᾧ περιλαμβάνονται ἥ τε ἐλευθερία καὶ ἥ δέσμευσις ἐκάστου, ἥ τε ἀνεξαρτησία καὶ δ πρὸς τοὺς ἄλλους σύνδεσμος καὶ ἥ πρὸς τὸν Θεόν καὶ τοὺς συνανθρώπους σχέσις. Μόνον δὲ ἥ χριστιανικὴ πίστις εἶναι ἥ διαφωτίζουσα ἡμᾶς περὶ τοῦ νοήματος τῆς ἡθικῆς εὐθύνης καὶ περὶ τῆς ἀληθινῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ νόημα λοιπὸν τῆς εὐθύνης ταύτης, ὅπερ παρέχεται εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἥ ἀγάπη, ἥτις ἀποτελεῖ «τὸ πλήρωμα τοῦ νόμου» καὶ αὐτὴν τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ νόημα τῆς ζωῆς. Ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ ἔχει τὸ εἶναι ἡμῶν τὴν τε ἀρχὴν τὸν τε σκοπὸν καὶ τὸ νόημα αὐτοῦ. Ἀπάντησις δὲ εἰς τὴν θείαν ἀγάπην εἶναι ἥ ἀνθρωπίνη ἀγάπη, ἥ πλήρωσις τῆς

ευθύνης καὶ ἡ πραγματοποίησις τῆς ἀνθρωπότητος (*Menschlichkeit*). Εὐθύνη λοιπὸν καὶ ἀγάπη εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτό. Οὕτως ἔξηγεῖται ὅτι ἡ ἀθεῖα συμπίπτει μετὰ τῆς ἔλλειψεως ἀγάπης. Τὸ δὲ ὑπάρχειν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀγάπης δὲν εἶναι ἀπλοῦν κατηγόρημα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἀποτελεῖ αὐτὴν τὴν ἀνθρωπίνην ὑπάρξιν καὶ δὲνθρωπος εἶναι ἐπὶ τοσοῦτον ἀνθρωπος. οὗτον μένει ἐν τῇ ἀγάπῃ. Τὸ ἴδιαζον λοιπὸν γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι οὔτε ἡ ἔλευθερία οὔτε ἡ δημιουργική τοῦ πνεύματος δύναμις οὔτε ἡ διάνοια, ἀτινα πάντα ἀποτελοῦσι μᾶλλον τοὺς όρους τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ἐγκειμένης ἐν τῇ ἀγάπῃ. Ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἥτις οὐσία εἶναι ἡ ἀγάπη οὐ μόνον ἐν τῇ πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν σχέσει αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτόν, τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης αὐτοῦ ἀποτελούσης οἵονει ἀπόρροιαν τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Οὕτως ἔξηγεῖται τὸ «ὅ Θεὸς ἀγάπη ἐστί καὶ δὲνών ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ δὲν Θεὸς ἐν αὐτῷ» (Α΄ Ἰωάννου δ΄ 16) (¹).

Οπωσδήποτε δὲνθρωπος ἐννοεῖ καὶ οἴκοθεν τὴν τε ὑπεροχὴν καὶ τὴν ἀθλιότητα αὐτοῦ, δὲν γνωρίζει δύμας οἴκοθεν τὴν ἀρχὴν οὔτε τῆς ὑπεροχῆς οὔτε τῆς ἀθλιότητος καὶ μόνον διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν ἀμφότερα. Ἡ δὲ χριστιανικὴ περὶ ἀνθρώπου διδασκαλία εἶναι τριπλῆ, ἀναφερομένη α') εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀνθρώπου, ώς κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργηθέντος. β') εἰς τὴν ἀντίθεσιν, τ. ε'). εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς εἰκόνος διὰ τῆς ἀμαρτίας καὶ γ') εἰς τὴν μεταξὺ δημιουργίας καὶ ἀμαρτίας ὑπάρχουσαν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀντίφασιν.

Ως πρὸς τὸ πρῶτον ζήτημα, θεμελιώδης εἶναι ἡ παραβολικὴ διήγησις τῆς Γενέσεως περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», ἥτις πρέπει νὰ διασαρηθῇ οὐχὶ δι' αὐθαιρέτων ἔξηγήσεων, ἀλλὰ διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀπ. Παύλου ἐν Κολοσσ. γ' 10 «ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἀνθρωπὸν σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν». Τὴν δὲ ὑπὸ τῆς Π Διαθήκης παρεχομένην ἴστορικὴν περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου εἰκόνα (ἴστορία τοῦ Ἀδάμ) δὲν ἀποδέχεται ὁ Brunner, παρατηρῶν ὅτι «ὅπου γίνεται λόγος περὶ ἀρχῆς δὲν πρέπει νὰ νοῆται Ἀδάμ τις ζῆσας πρὸ τόσων χιλιάδων ἔτῶν, ἀλλ' δὲν λόγος εἶναι περὶ ἐμοῦ αὐτοῦ καὶ περὶ σοῦ αὐτοῦ καὶ περὶ

(¹) Πρὸς ταῦτα πβλ. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ 'Ελλ. Πατρολ. Migne 35, 892-3 : «Οὐδὲν οὔτως ώς τὸ εὖ ποιεῖν ἀνθρωπὸς ἔχει Θεοῦ» καὶ Γρηγορίου Νόστης ἐν Ε. Π. Μ. 44, 137 «Οὐκοῦν μὴ παρούσης ταύτης (τῆς ἀγάπης), ἀπας ὁ χαρικτήρ τῆς εἰκόνος μεταπεποίηται».

οίουδήποτε ἄλλου» (σ. 78 καὶ 102). Ἡ βιβλική, λέγει, περὶ δημιουργίας διδασκαλία δὲν ἀνταγωνίζεται πρὸς τὴν θύραθεν ἐπιστήμην, ἀλλὰ παραπέμπει εἰς ἐντελῶς ἄλλην σφαῖραν, εἰς τὴν σφαῖραν τῆς καταγωγῆς, περὶ τῆς κατ' ἀρχὴν ἡ ἐπιστήμη γινώσκει τόσον ὀλίγα πράγματα, ὅσον ἡ χημεία τῶν χρωμάτων περὶ τοῦ κάλλους εἰκόνος τινὸς καὶ ἡ ἀκουστικὴ τῆς φυσικῆς περὶ τοῦ περιεχομένου μουσικῆς τινος συμφωνίας (79). Ἡ βιβλική λέξις «δημιουργία» ὑποδηλοῦ τὴν ἀγεφύρωτον μεταξὺ δημιουργοῦ καὶ δημιουργήματος ἀπόστασιν, συγχρόνως ὅμως καὶ συνάπτει ἀμφότερα ἀναποσπάστως (80). Τοῦτο ἵσχει καὶ ἐπὶ τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὃς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργηθέντος, σὺν τῇ διαφορᾷ ὅτι δ ἀνθρωπος δὲν ἐδημιουργήθη μόνον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Θεῷ καὶ πρὸς τὸν Θεόν. Ἐν δὲ τῇ ἐννοίᾳ τῆς «εἰκόνος τοῦ Θεοῦ» τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας, τῆς εἰστηγητῆς ἐγένετο δ Ἔιρηναῖος, δ κατὰ τὸν Brunner πρῶτος μέγας θεολόγος, εὑρισκόμεθα ἐνώπιον συνιέσεως τῆς πλατωνικῆς, τῆς ἀριστοτελείου καὶ τῆς στωικῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς χριστιανικῆς περὶ Θεοῦ ἀντιλήψεως, συνιέσεως τῆς ἐδέσποσε καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα καὶ τῆς ἡ ἐπίδρασις ἔξακολουθεῖ καὶ μέχρι σήμερον, καθ' ὃσον ἐπ' αὐτῆς στηρίζεται, κατ' αὐτόν, ὅλον τὸ διώροφον οἰκοδόμημα τῆς καθολικῆς θεολογίας (83). Τὸ οἰκοδόμημα δὲ τοῦτο διέσάλευπε πρῶτος δ Λούθηρος, ἢρας τὴν μεταξὺ εἰκόνος καὶ δμοιότητος διάκρισιν καὶ διδάξας ὅτι ἡ λεγομένη *justitia originalis*, τῆς δὲν ἀποτελεῖ δῶρον ὑπερφυσικὸν τῆς Θείας χάριτος, ἀλλὰ φυσικὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι αὐτὴ ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, διτις ἐπομένως διὰ τῆς ἀμαρτίας δὲν ἐστερήθη ὑπερφυσικοῦ τινος δώρου, ἀλλ' αὐτῆς τῆς φύσεως αὐτοῦ, ἐξ τῆς μόνον λείψανά τινα διεσώθησαν (85).

Ἐπειδὴ δ' δ Λούθηρος ἔστη, κατὰ τὸν Brunner, ἐν τῷ μέσῳ τῆς δδοῦ, χωρὶς νάποπερατώσῃ τὴν ἀνατροπὴν τῆς εἰρημένης συνιέσεως, ἐπιχειρεῖ αὐτὸς τὸ ἔργον τοῦτο ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ τῆς ἀγαν δνοματοκρατικῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τῆς παραδεδομένης ιστορικῆς μορφῆς τῆς περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τῆς συσχετίσεως ἐκάστου ἀνθρώπου πρὸς τε τὴν διὰ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν καὶ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν, ἀφ' ἐτέρου δὲ διὰ τῆς ἐκδοχῆς «τῆς εἰκόνος τοῦ Θεοῦ» ἐν ἐννοίᾳ τελείως «προσωπικῆ» καὶ «ἐνεργητικῆ» (*völlig personalistisch und aktualistisch*), ἐπὶ ἐγκαταλείψει τῆς ἀριστοτελείου ἐννοίας περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς «ζῷου λογικοῦ». Ἐν ἐννοίᾳ μὲν «προσωπικῆ» ἐκδέχεται τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ δ Brunner ἐννοῶν, δτι αὐτῇ ἐγκείται ἐν τῇ προσωπικότητι, ὅπερ σημαίνει δτι δ ἀνθρωπος ἔχει τὴν ἴκανότητα τοῦ αὐτοπροσδιορισμοῦ

καὶ τῆς αὐτοαποφάνσεως, δηλ. ἔχει δημιουργηθῆ ὡς ὑπεύθυνον δν, ἢ δὲ «ἐνεργητική» ἐκδοχὴ τῆς εἰκόνος τοῦ Θεοῦ ἔγκειται ἐν τούτῳ, δτι αὕτη δὲν ἐκλαμβάνεται ὡς νοητική φύσις ἐν ἑαυτῇ ἀναπανομένη, ἢ δὲ πρὸς τὸν Θεόν σχέσις τοῦ ἀνθρώπου ἐκλαμβάνεται οὐχὶ ὡς στατική, ἀλλ' ὡς ἀεὶ ἐνεργούμενη.

Κατὰ τὸν Brunner δὲν πρέπει νὰ νοῶμεν τὸν κατ[°] εἰκόνα Θεοῦ δημιουργηθέντα ἀνθρώπον ὡς φύσιν λογικὴν δμοίαν τῷ Θεῷ, εἰς ᾧ προσετέθη ὡς δῶρον ὑπερφυσικόν, κατὰ τὴν ὁμαιοκαθολικὴν διδασκαλίαν, ἢ μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνία, ἀλλ' ἀντιστρόφως ὡς τὸν ἐν στενῇ πρὸς αὐτὸν σχέσει πλασθέντα καὶ διὰ τοῦ λογικοῦ πρὸς ἔξυπηρέτησιν τῆς σχέσεως ταύτης ἐφοδιασθέντα ἀνθρώπον. *Justitia* δὲ *originalis* δὲν εἶναι κατ[°] αὐτὸν ἄλλο τι, εἰμὴ «τὸ εἶναι ἐν τῇ ἀγάπῃ», οὐχὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δτι δ δίκαιος οὗτος ἀνθρώπος ἔζησέ ποτε (τοῦτο ἀποτελεῖ κατ[°] αὐτὸν ἵστορικὸν ἔνδυμα τῆς βαθυστοχάστου ἀληθείας), ἀλλ' ἢ δικαιοσύνη αὕτη εἶναι τὸ «ἐφ[°] φ» ἐπλασεν δ Θεός τὸν ἀνθρώπον, δστις ἀπομακρυνόμενος ἀπ[°] αὐτῆς δὲν ἀπομακρύνεται ἀπλῶς ἀπὸ καθήκοντός τινος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ χαρίσματος τοῦ «εἶναι ἐν τῇ ἀγάπῃ».

Ἡ οὖσα λοιπὸν τῆς «εἰκόνος τοῦ Θεοῦ» εἶναι ἢ ὡς ἀνω νοουμένη *justitia originalis* καὶ οὐχὶ τὸ λογικὸν καὶ τὸ αὐτεξούσιον (95). Διὰ δὲ τῆς ἀμαρτίας ἢ *justitia originalis*, ἢ ἀποτελοῦσα τὴν ἀρχέγονον τοῦ ἀνθρώπου κατάστασιν, ἀπώλετο, τοῦ ἀνθρώπου μὴ ζῶντος πλέον ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐκμηδενισθῇ, καθόστον δ ἀνθρώπος, καὶ ὡς ἀμαρτωλός, μόνον ἐκ τῆς ἀρχετύπου θείας εἰκόνος εἶναι νοητός.

Τὸ ἐν ἀγάπῃ ὑπεύθυνον τοῦ ἀνθρώπου πραγματοποιεῖται ἐν τῇ πρὸς τὰ ἄλλα πλάσματα σχέσει αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο μετὰ τῆς μεγάλης ἐντολῆς τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν συνάπτεται ἢ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, νοουμένη καὶ αὐτὴ πρὸ παντὸς οὐχὶ ὡς ἐντολή, ἀλλ' ὡς δῶρον, τοῦ ἀνθρώπου μὴ δυναμένου νὰ θεωρῆται ὡς τοιούτου καθ[°] ἑαυτόν, εἰμὴ πρῶτον ἐν τῇ μετὰ τῶν ἄλλων κοινωνίᾳ, ἐν ᾧ ἐκδηλοῦται ἢ ἀγάπη, ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῆς δποίας δ ἀνθρώπος εἶναι ἀνθρώπος. Οὔτως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν αὐτάρκειαν καὶ τὸν τιτανισμὸν τῆς «αὐτονόμου διανοίας» τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, ἐν ᾧ θεοποιεῖται τὸ «έγώ», ἐν τῇ χριστιανικῇ ἀνθρωπολογίᾳ τὸ ἀνθρώπινον «έγώ» περιορίζεται ὑπὸ τῆς μετὰ τοῦ «σὺ» κοινωνίας. Ἔπισης ὅμως τὸ «έγώ» συνδέεται καὶ πρὸς τὸ σῶμα, ἔτερον πεδίον δράσεως, διὰ μέσου τοῦ δποίου δ ἀνθρώπος διαμορφοῖ τὴν ὕλην μιμούμενος τὸν Θεόν καὶ ἐκδηλοῖ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ὡς καὶ δ Θεός ἐν τῇ δημιουργίᾳ, οὗτοι δὲ ἀποβαίνει πολίτης δύο κόσμων.

Πρὸς τοῖς ἀνωτέρω, ἀποτελεῖ οὖσιῶδες τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας στοιχεῖον, ἂμα δὲ καὶ τὴν ἀρνητικὴν προϋπόθεσιν τῆς διδασκαλίας περὶ ἀπολυτρώσεως, ἢ διδασκαλία περὶ τῆς μεταξὺ τῆς ἀρχεγόνου καταστάσεως τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθέντος ἀνθρώπου καὶ τῆς παρούσης καταστάσεως αὐτοῦ ὑπαρχούσης ἀντιθέσεως, διφειλομένης εἰς τὴν ἀμαρτίαν. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν δὲ ταύτην, ἥτις δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἡ μόνη ἀνταποκρινομένη πρὸς τὴν πραγματικότητα, διὰ τοῦτος κατέστη δοῦλος τῆς ἀμαρτίας, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀποφυγῆς αὐτῆς, συγχρόνως δὲ μως ἀναγνωρίζεται καὶ ὡς ὑπεύθυνος τῶν πράξεων αὐτοῦ. Διὰ τῆς παραδεδομένης δὲ μως ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας περὶ κληρονομικοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτίματος, ὑπὸ τὴν ἰστορικὴν αὐτῆς μορφήν, δὲν εἶναι δυνατόν, κατὰ τὸν Brunner νὰ συμβιβασθῶσιν αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ ἀναγκαιότητος καὶ ὑπευθύνου ἀφ' ἐνδος καὶ ὀλότητος καὶ προσωπικότητος ἀφ' ἐπέροι, καὶ διὰ τοῦτο, ἀκρα δονοματοκρατίᾳ καὶ ἐνταῦθα στοιχῶν, εἰσηγεῖται καὶ ἐνταῦθα τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἰστορικῆς μορφῆς (ἀμαρτία πρωτοπλάστων) τῆς περὶ ἀμαρτίας χριστιανικῆς διδασκαλίας, ὡς μὴ ἐξηγούσης δῆθεν τὴν προσωπικὴν πρὸς τὴν ἀμαρτίαν σχέσιν ἐκάστου ἀνθρώπου. Ἡ οὖσία τῆς ἀμαρτίας ἐγκείται κατὰ τὸν Br. ἐν τούτῳ, διὰ αὗτη εἶναι ἀποστασία καὶ ὕβρις κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἐπαρσία καὶ ἐπιθυμία ἐξισώσεως πρὸς αὐτόν, χειραφεσία ἀπ' αὐτοῦ καὶ αὐτὸ τοῦτο ἔχθρα κατὰ τοῦ Θεοῦ ἐκ μέρους ἐκείνου, διστις ἐπλάσθη. Ήνα ἀνήκῃ καὶ νὰ φέρηται καὶ σπεύδῃ πρὸς αὐτὸν καὶ νὰ ἀγαπᾷ αὐτόν. Τοῦτο εἶναι καὶ τὸ νόημα τῆς βαθυστοχάστοι διηγήσεως τοῦ γ' κεφ. τῆς Γενέσεως, ἐν ἀντιβολῇ καὶ πρὸς τὰς παραβολὰς τοῦ Ἰησοῦ γεγεννημένου περὶ τῶν πονηρῶν ἀμπελουργῶν καὶ περὶ τοῦ ἀστότου υἱοῦ. Καὶ ἐν τούτῳ, λέγει μετὰ τοῦ Kierkegaard, ἐγκείται ἡ διαφορὰ τῆς περὶ ἀμαρτίας βιβλικῆς ἀντιλήψεως, ἐκδεχομένης αὐτὴν οὐχὶ ὡς καιθαράν, ἀλλ' οἷονει ὡς «θετικὴν ἀρνησιν», ἀπὸ τῆς περὶ κακοῦ γνώμης τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, ἐκλαμβανούσης τὸ κακὸν ὡς ἀρνησιν. Καθ' ὅσον δὲ μως διὰ τοῦτος δὲν εἶναι μόνον πνευματικόν, ἀλλὰ καὶ σωματικὸν ὅν, ἡ ἀμαρτία συμβαίνει πάντοτε διὰ μέσου τῆς σωματικῆς ἐπιθυμίας καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ κατὰ τὴν βιβλικὴν περὶ γενέσεως τῆς ἀμαρτίας ἀντίληψιν ἡ ἀμαρτία ἐμφιλοχωρεῖ ἐξωθεν. Ἐν πάσῃ δὲ ἀνθρωπίνῃ ἀμαρτίᾳ ἐνυπάρχουσι τὰ σημεῖα τῆς ἀδυναμίας, τῆς ἐλλείψεως ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸν Θεόν καὶ εἰς τὴν ἐπάρκειαν τῆς εἰς τοῦτον ἀφοσιώσεως πρὸς ἵκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς. Καὶ οὕτως δὲ μως παραμένει μυστηριώδης ἡ γένεσις τῆς ἀμαρτίας, περὶ ἣς ήμεῖς οἵ ἀνθρωποι τοῦτο μόνον δυνάμεθα νὰ γινώσκωμεν, διὰ εἴμεθα

δι' αὐτὴν ὑπεύθυνοι καὶ δτι ἡ αἴτια τῆς ἀμαρτίας εἶναι ἡ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν ὑπερβαίνουσα ἡμετέρα φιλαυτία καὶ αὐθαιρεσία. "Ἄρα ἡ ἀμαρτία προύποθέτει τὴν κατ' εἰκόνα δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου ὃς ὅντος ὑπευθύνου, καθ' ὅσον ἔγκειται ἐν τούτῳ, δτι ἡ εἰκὼν θέλει νὰ ἔξισωθῇ πρὸς τὸ πρωτότυπον, δι πλανήτης πρὸς τὸν ἥλιον. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἀμαρτίας εἶναι ἡ διαστροφὴ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀπόλεια τῆς ἀιθρότητος, ἡ ἐνοχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ πονηρὰ συνείδησις ἡ ἔξαγγέλλουσα τὴν ὁργὴν τοῦ Θεοῦ, ἡ ὑποδούλωσις εἰς τὴν ἀμαρτίαν, ἡ ἀπόλεια τῆς ἐλευθερίας, ἡ καταστροφὴ τῆς εἰκόνος, ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου τοποθέτησις τοῦ «ἔγω» αὐτοῦ εἰς τὸν τόπον τοῦ ἐκτοπισθέντος Θεοῦ, ἀρά ἡ ἐκκεντρικότης, χωρὶς οὕτω νὰ παύσῃ δι ἀρχικὸς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ὃν τὸ νόημα τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ καὶ χωρὶς δι ἀνθρωπος νὰ παύσῃ ὃν ζῷον κοινωνικόν, οἷον ἐπλάσιη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπεύθυνον κατὰ τὴν μορφήν. Ἀλλὰ μὴν ἀπαντεῖς οἱ ἀνθρωποι ἀποτελοῦσιν ἀλληλεγγύως συνηρθρωμένην ἐνότητα, ἐν σῶμα μετὰ πολλῶν μελῶν, ἀρά μετέχουσι πάντες καὶ τῆς ἀμαρτίας, εἶναι πάντες ἀμαρτωλοί, ἔκαστος χωριστὰ καὶ πάντες ὅμοι (134). Ἡ ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ ἐνότης τοῦ ἀνθρωπίου γένους εἶναι δι τύπος, οὗτος ἀντίτυπος εἶναι ἡ ἐν Χριστῷ ἐνότης τῆς λυτρωθείσης ἀνθρωπότητος. Τοῦτο ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Br., καὶ τὴν οὖσίαν τῆς διδασκαλίας τῆς K. Δ. περὶ τῆς ἀμαρτίας καὶ οὐχὶ ἡ περὶ κληρονομικοῦ ἀμαρτήματος διδασκαλία, ἢν θεωρεῖ ὃς δῆθεν παρείσακτον, ὃς νομίζει ἐσφαλμένην καὶ τὴν ἴστορικὴν διασάφησιν τῆς πρώτης ἀμαρτίας, ὃς ἐν ὕρισμένῳ χρόνῳ καὶ ὕρισμένῳ προσώπῳ συμβάσης. "Οπως δηλ. ματαίως ἐρωτῶμεν περὶ τοῦ τρόπου, τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς δημιουργίας, οὕτω προκειμένου καὶ περὶ τῆς ἀμαρτίας. Δημιουργία καὶ πτῶσις κεῖνται διπισθεν τῆς ἴστορικῆς καὶ ἐποπτικῆς πραγματικότητος, ἵνα τυγχάνουσι μόνον προύποθέσεις (136). Προκειμένου δὲ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς περὶ ἀμαρτίας διδασκαλίας δι Brunner δὲν διστάζει νὰ ὅμοιογήσῃ. δτι ἡ διδασκαλία τῶν μεταρρυθμιστῶν πόρρω ἀπέχει τοῦ νὰ εἶναι ἴκανοποιητική καὶ δτι δι Λύγουστῖνος ἐμελέτησεν ἐμβριθέστερον ἐνταῦθα τὰ πράγματα ἡ δι Λούθηρος καὶ δι Καλβῖνος (140), οἵτινες, πρὸς ἔξασφάλισιν τοῦ «κατ' ἀνάγκην ἀμαρτάνειν» ἀπὸ πάσης ἔξασθενήσεως, παρίστανται οὐχὶ τελείως ἀθῆροι τῆς μομφῆς, δτι περιέπεσον εἰς τὴν ἔένην πρὸς τὴν Βίβλον ἐτεραρχίαν (Determinismus). Ἡ ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας παρεξήγησις ἔγκειται ἐνταῦθα εἰς τὸ δτι ἡ ἀμαρτία ἐκλαμβάνεται ὃς κατάστασις, ἐφαρμοζομένων φυσικῶν κατηγοριῶν, ἐνῷ εἶναι πάντοτε ἐνέργεια (142). Ἡ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπομάκρυνσις δὲν εἶναι τι τὸ συντετελεσμένον, ἀλλά τι τὸ ἀεὶ γινόμενον.

Παρὰ τὴν διὰ τῆς ἀμαρτίας καταστροφὴν τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἰκόνης τοῦ Θεοῦ, διασφέζονται ἐν αὐτῷ ἵκανὰ ἔχνη αὐτῆς τε καὶ τοῦ ἀρχεγόνου μεγαλείου τοῦ ἀνθρώπου⁽¹⁾, οἷα εἶναι ἡ πνευματικότης, ἡ ἰδέα τῆς ἀληθείας, ἡ πρὸς τὴν τελειότητα νοσταλγία, ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ, ἡ ψρησκευτική καὶ ἡμική συνείδησις, ἡ κοινωνικότης, ἡ δημιουργικότης καὶ δὲ προφορικὸς λόγος. Παραλλήλως δύμας πρὸς τὰς ἐκδηλώσεις ταύτας βιάζουνται καὶ αἱ ἀρίδηλοι ἐκφάνσεις τῆς ἀθλιότητος τοῦ ἀνθρώπου, οἷαι εἶναι ἡ ἄγνοια αὐτοῦ ἐπὶ τοσούτων ψεμελιωδῶν προβλημάτων, ἡ ὑποδούλωσις εἰς τὴν ἴδιαν αὐτοῦ δημιουργικότητα, ἡ μεταξὺ ἀτόμου καὶ κοινωνίας, ἐλευθερίας καὶ αὐθεντίας ἀντίθεσις, ἡ τραγικότης τῆς ζωῆς, ἐν γένει αἱ ἀντιφάσεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ πρὸ παντὸς ἡ αὐτοαποθέωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἀτινα πάντα προδίδουσι τὴν διαστροφὴν αὐτοῦ, ἣς προϊόντων εἶναι ἡ θλῖψις, ἡ ἀγωνία, ἡ ἀπόγνωσις καὶ δὲ θάνατος (194 ἔξ.). Καὶ ἐν τούτοις, ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ αὐτῇ ἀποκαλύπτεται ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, καθ' ὃσον ἡ ἀμαρτία προϋποθέτει τὴν εἰκόνα, ὡς καὶ ἡ ὁργὴ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ. Λί ξενηδηλοὶ αὗται ἀντιφάσεις καὶ δὴ καὶ ἡ ψεμελιώδης μεταξὺ δημιουργίας καὶ ἀμαρτίας ἀντίφρασις, παρὰ πάσας τὰς γενομένας ἀποπείρας, οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ, ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ ψρησκεύματι καὶ ἐν οὐδενὶ φιλοσοφικῷ συστήματι διευκρινοῦνται καὶ κατανοοῦνται καὶ αἴρονται, εἰ μὴ ἐν τῷ ἐνανθρωπήσαντι θεϊῳ Λόγῳ καὶ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, διὸ ἣς ἀπεκδυμένοι «τὸν παλαιὸν ἀνθρώπον τὸν φιλειδόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης... ἐνδυόμενα τὸν καινὸν ἀνθρώπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ δσιότητι ἀληθείας» ('Εφρεσ. δ' 24). Ἀλλὰ μὴν ἡ πίστις εἶναι τὸ βῆμα πρὸς τὴν ἀγάπην, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς πιστευούσης ὑπάρχετος. Ἀρα ἡ ἀγάπη εἶναι μείζων τῆς πίστεως (Α' Κορ. ιγ' 13), διφ' οὖν ἄλλως τε καὶ «δ Θεὸς ἀγάπη ἔστι» καὶ οὐχὶ πίστις (499 ἔξ.).

Τουαύτη εἶναι ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἡ χοιστιανικὴ ἀνθρωπολογία τοῦ Brunner.

‘Ο ψειλογικῶς μεμορφωμένος ἀναγνώστης ἀντιλαμβάνεται, ὅτι ὁ ἐπιφανῆς οὗτος καλβινικὸς ψειλόγος κινεῖται μὲν καὶ ἐνταῦθα ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς προτεσταντικῆς διδασκαλίας, ἀλλ' δύμας ἐν τισι τημείοις ψραύει τὸ πλαίσιον τοῦτο, ἵνα προσεγγίσῃ εἰς τὴν καθολικὴν ἢ μᾶλλον

(1) Κατὰ τὸν Brunner διὰ τῆς ἀμαρτίας ἀπώλετο μὲν τὸ ἀνθρώπινον (ἡ εἰκὼν) ὡς περιεχόμενον, ὡς εἶναι δηλ. ἐν τῇ ἀγάπῃ, διετηρήθη δὲ ὡς μιρρὴ ἡ ὡς ὑφή, τ. ἐ. ὡς ὑπεύθυνον εἶναι (166), διπερ ὑπενθυμίζει τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν περὶ ἀχρηστεύσεως μὲν οὐχὶ δὲ καὶ ἀποσθέσεως τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἰκόνης τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἀμαρτίας.

εἰς τὴν ὁρθόδοξην διδασκαλίαν, εἰ καὶ ἀγνοεῖ αὐτήν, ὅπερ οὐδαμῶς παράδοξον, ἐὰν ἔχῃ δίκαιον δὲ O. Bauhofer διατεινόμενος, δτι δὲ Br. δὲν γινώσκει ἐπαρκῶς οὐδὲ τὴν ϕωματικαθολικήν⁽¹⁾. Τὰ σημεῖα δὲ ταῦτα τῆς προσεγγίσεως εἶναι ἀπό τινος ἐπόψεως ή προσωποκρατικὴ καὶ ἐνεργητικὴ («personalistisch und aktualistisch») ἀντίληψις τῆς ἀμαρτίας καὶ πρὸ παντὸς ή ὑπὸ αὐτοῦ ἀρνησις τῆς τελείας διαφυλορᾶς τῆς εἰκόνος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Κατὰ τάλλα δὲ Brunner κινεῖται ἐπὶ τοῦ ἀδάρους τῆς προτεσταντικῆς διδασκαλίας, ἐπανειλημμένως δὲ φωρᾶται παρεκκλίνων καὶ εἰς ἀντιλήψεις ἀπαραδέκτους ἐξ ἐπόψεως οὐ μόνον δοθιδύζοντος, ἀλλὰ καὶ αὐστηρῶς καλβινικῆς. Παρὰ ταῦτα δὲ διμοσίες καὶ πιθανὰ τὸ διὰ τῆς ὑπὸ αὐτοῦ προτεινομένης, ἀλλὰ καὶ μὴ πλήρως ἐπιτυγχανομένης ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς περὶ ἀμαρτίας διδασκαλίας μᾶλλον περιτλέκεται τὸ ἀνθρωπολογικὸν πρόβλημα, πρέπει γὰρ ἀνομολογηθῆναι δτι τὸ βαθυστόχαστον σύστημα τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ Brunner δημιουργεῖ ἐποχὴν ἐν τῇ ἀνθρωπολογίᾳ οὐ μόνον ἀπὸ θεολογικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ φιλοσοφικῆς ἐπόψεως καὶ περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὴν προτεσταντικὴν ἐπιστήμην.

(1) "Ορα καθολ. περιοδικὸν *Stimmen der Zeit*, 1938, σελ. 331. "Αλλας κριτικὰς περὶ τῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ Brunner ορα ἐν *Theol. Blätter* ὑπὸ Bachmann (1937 σ. 261 ἄε.), ἐν *Zeitschr. f. Theologie u. Kirche* ὑπὸ Thümme (1938, III), ἐν τῇ ὑπὸ τὸν τίτλον *Kirche, Staat, Mensch* συλλογῇ ὁμοσπονδῶν μελετημάτων ὑπὸ Vyscheslauschev (1937, σ. 295 ἄε.) κ. ἄ.